

Μακεδονικά

Τόμ. 16, Αρ. 1 (1976)



Τα χριστιανικά μνημεία του Σέμαλτου

Θανάσης Παπαζώτος

doi: [10.12681/makedonika.640](https://doi.org/10.12681/makedonika.640)

Copyright © 2014, Θανάσης Παπαζώτος



Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαζώτος Θ. (1976). Τα χριστιανικά μνημεία του Σέμαλτου. *Μακεδονικά*, 16(1), 250–268.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.640>

ΤΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΣΕΜΑΛΤΟΥ

Τὸ Σέμαλτο (σημερινὸ Μικρὸ Σοῦλι), ποὺ βρίσκεται βορειοανατολικά τῆς Ἀμφίπολης, εἶναι χτισμένο σὲ ὄχυρὴ θέσῃ ἀπὸ τῆ φύσῃ της, δηλαδὴ σὲ λόφο μὲ ἀπότομες κατωφέρειες, στὶς δυτικὲς πλαγιὲς τοῦ Παγγαίου. Ἡ ὄχυρὴ τοποθεσία μὲ τὸν πλούσιο κάμπο πὶὸ κάτω εὐνοοῦσε μία μακροχρόνια καὶ ἀσφαλὴ ἐγκατάτασῃ. Ἡ ἀνέυρεση δύο παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν καὶ μικροῦ βυζαντινοῦ ναοῦ κοντὰ στὸ χωριὸ στηρίζει κατὰ κάποιο τρόπο τὴν ἅποψη αὐτῇ.

Ἐγγραφα μοναστηριῶν τοῦ Ἀγίου Ὁρους¹ δίνουν πρόσθετα στοιχεῖα γι' αὐτὸν τὸ ὄρω. Γι' αὐτὸ ἡ μνεία τους κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ εἶναι χρήσιμη.

Αὐγούστος 1098. Ἰδιαίτερα σημαντικὸ πρέπει νὰ θεωρηθῇ τὸ ἰσοκώδικο τοῦ Νικήτα Ἀνζᾶ τοῦ ἔτους αὐτοῦ γιὰ τὴ μονὴ Ἰβήρων², μὲ πολὺτιμες τοπογραφικὲς πληροφoρίες, ποὺ θὰ ἐξετασθοῦν παρακάτω σὲ συνάρτησῃ μὲ μία ἀπὸ τὶς δύο βασιλικές. Ἐδῶ ὁ γλωσσικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος τοῦ χωριοῦ εἶναι *Σιομάλτον* (γενική).

Μετὰ τὸ 1261. Σὲ ὀρισμὸ γιὰ τὴ μονὴ Ζωγράφου ἀναφέρεται ὡς *Σέμαλτος*³. Ἰούλιος 1301. Σὲ χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρονίκου Β' τὸ χωριὸ ἀναγράφεται στὰ κτήματα τῆς μονῆς Βατοπεδίου⁴.

1. Γ. Θεοχαρίδου, Κατεπανίκια τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1954, σ. 89.

2. Fr. Dölger, Aus den Schatzkammern des heiligen Berges, München 1948, N. 65, 9-11. Γιὰ τὸ σπάνιο αὐτὸ εἶδος ἐγγράφου βλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ Dölger στὸ N. 65.

3. Regel-Kurtz-Korabier, Actes de l'Athos IV: Actes de Zographou («Βυζαντινὰ Χρονικὰ» 13 (1907), Παράρτημα I, XXXV, 88. Ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Στ. Κυριακίδης, Βυζαντιναὶ Μελέται II-V, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1939, σ. 326, τὸ Σέμαλτο δὲν ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ τοὺς ἐκδότες ὡς ὄνομα χωριοῦ. Τὴ χρονολόγησῃ αὐτοῦ τοῦ ἐγγράφου, ποὺ ἔδιναν οἱ ἐκδότες στὰ Actes de Zographou (Ἰούνιος τοῦ 1342), ἀμφισβήτησε ὁ Fr. Dölger, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches, 4 Teil, Regesten von 1282-1341, ἀριθ. 2612, ὅπου ἀναφέρει: «Die Herausgeber geben als Datum 1342 Juni, was wohl keine Begründung für sich hat. Man kann nur feststellen, das das Stück in die Zeit nach 1261 Fällt; der Hoismus kann also auch gut Michael VIII gehören oder in noch Frühere Zeit.

4. Ὁ λόγος εἶναι ἀδημοσίευτος. Περίληψή του στοῦ Fr. Dölger, Regesten, 4 Teil, ἀριθ. 2239. Λόγος ποὺ δημοσίευσε ὁ Μ. Γούδας, Ἐγγραφα τῆς μονῆς Βατοπεδίου, ΕΕΒΕ 1927, σ. 211-248, ἀριθ. 10, ἀπὸ τὸ 1292, ἀποδείχτηκε ἀπὸ τὸ Γ. Σιγάλα πλαστὸς (τοῦ πρωτοτύπου τοῦ ἔτους 1301), «Ἑλληνικά» I (1928), 419. Γράφει πὼς στὸ ἀρχεῖο τοῦ μονα-

Ἔτος 1316. Ἀναφέρεται σὲ πρακτικὸ τοῦ ὀρφανοτρόφου Τρύφωνα Κεδρηνοῦ γιὰ τὴ μονὴ Ἰβήρων¹.

Μάιος 1329. Σὲ χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' γιὰ τὴ μονὴ Βατοπεδίου ὀνομάζεται *Σέμαλτον*².

Σεπτέμβριος 1356. Σὲ χρυσόβουλλο τοῦ Ἰωάννη Ε' γιὰ τὴ μονὴ Βατοπεδίου σημειώνεται μὲ τὸ γλωσσικὸ τύπο τοῦ προηγούμενου ἐγγράφου³.

Ὁ Μ. Vasmer στὸ βιβλίο του *Die Slaven in Griechenland*, Berlin 1941, δὲν σημειώνει τὸ Σέμαλτο νομίζοντας ἴσως πὼς ἡ ρίζα τοῦ τοπωνύμιου εἶναι ἐλληνική.

Ὁ Στ. Κυριακίδης⁴ προσπάθησε ἀπὸ τὸ ὄνομα *Σέμαλτο* νὰ ἐρμηνεύσῃ ἐτυμολογικὰ τὸ ὄνομα *Ζαβάλτα* ὅλης τῆς περιοχῆς, ἡ ὁποία ἀποτελέσῃ καὶ κατεπανίκιο στὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία. Ἀρχικὰ δὲν θεώρησε τὴν προέλευση τοῦ ὀνόματος σλαβική, γρήγορα ὅμως ἀνασκέυασε αὐτὸ τὸ συσχετισμό, ποὺ ἔκανε ἀνάμεσα στὰ δύο τοπωνύμια⁵. Ὁ Fr. Dölger στὴν ἐρμηνεία τοῦ ἀρχαιότερου γλωσσικοῦ τύπου (τὴ γενικὴ Σιομάλτου) δέχεται σλαβικὴ ρίζα⁶.

Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐγγραφα πέρα ἀπὸ τὸ γενικότερο ἐνδιαφέρον ποὺ παρουσιάζουν γιὰ τὴ διπλωματικὴ ἔχουν καὶ μία εἰδικότερη σημασία γιὰ τὴν ἱστορίαν ἑνὸς περιορισμένου σὲ ἔκταση χώρου, ὅπως τὸ Σέμαλτο. Ἡ ὑπαρξὴ τῶν δύο βασιλικῶν στὸν ἴδιο χώρο ἀποδεικνύει τὴ σταθερὴ συνέχιση τῆς ζωῆς ἀπὸ τὰ παλαιοχριστιανικὰ χρόνια, ἄσχετα ἂν ὑπάρχῃ μεγάλο χρονικὸ κενό

στηριοῦ ὑπάρχουν δύο ἐγγραφα μὲ τοὺς ἀριθμοὺς $\frac{3}{\omega}$ καὶ $\frac{2}{\omega}$, ποὺ ἀνάγονται στὶς ἀρχὲς τοῦ

15ου αἰ. καὶ εἶναι πλαστὰ ἑνὸς ἄλλου γνήσιου, ποὺ βρίσκεται ἐπίσης στὸ ἴδιο ἀρχεῖο μὲ τὸν ἀριθμὸ $\frac{4}{\omega}$ τοῦ ἔτους 1301. Τὴ γνώμη αὐτὴ δέχεται καὶ ὁ Fr. Dölger, *Chronologisches*

und Diplomatisches zu den Urkunden des Athos Kloster Vatopedi, BZ 39(1939)332 καὶ στοὺς *Idion, Regesten*, 4 Teil, ἀριθ. 2148.

1. Fr. Dölger, *Sechs byzantinische Praktika des 14. Jahrhunderts für das Athos Kloster Iberon*, München 1949, (RK), 160-161.

2. Fr. Dölger, *Regesten*, 4 Teil, ἀριθ. 2746, ὅπου ὅλη ἡ σχετικὴ γιὰ τὸ ἐγγράφο βιβλιογραφία.

3. Μ. Γούδα, δ.π., 15, 19-20, καὶ Fr. Dölger, *Regesten*, 5 Teil, ἀριθ. 3059. Τὸ ἐγγράφο αὐτὸ εἶχε ὑπόψη τοῦ Ὁ ε ὀ φ ι λ ο ς Β α τ ο π ε δ ι ν ὂ ς, Χρονικὸν περὶ τῆς μονῆς Βατοπεδίου, «Μακεδονικά» 12 (1972) 93, ὅπου συνθέτει κατὰ τοιοῦτον τὴν κτημάτων τῆς μονῆς. Στὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου «...τὸ Σέμαλτον μετὰ τοῦ πύργου καὶ τῶν ἐκεῖσε παροίκων καὶ τῆς νομῆς αὐτοῦ...» μνημονεύεται βυζαντινὸς πύργος κι ἔδω πρέπει νὰ ποῦμε, ὅτι μέχρι σήμερα ὑπάρχει τοπωνύμιο «Πύργος» στὸν κάμπο δυτικὰ τοῦ χωριοῦ.

4. Βυζαντινὰ Μελέται II-V, σ. 326.

5. Ὁ.π., σ. 526.

6. Aus den Schatzkammern, N. 65.

ώς την εποχή των Κομνηνών (εποχή του πρώτου έγγραφου) χωρίς γραπτές ή αρχαιολογικές μαρτυρίες.

Τις βασιλικές αυτές ἀποκάλυψαν οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ μετὰ τὸν πόλεμο καὶ καθάρισαν ἀπὸ τὰ χώματα μόνο τὸν ἐσωτερικὸ χῶρο τους. Ἡ μορφή τῶν μνημείων ἔχει σημαντικὰ ἀλλοιωθῆ, ἐπειδὴ ἐπάνω στὰ ἐρείπια ἔχουν κτίσει καινούρια παρεκκλήσια τῆς Ἁγίας Μαρίνας στὴ μία καὶ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στὴν ἄλλη, ἐνῶ οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τῶν βασιλικῶν χρησιμεύουν σήμερα ὡς περίβολοι τῶν παρεκκλησίων αὐτῶν. Στὴν περιγραφὴ ποὺ ἀκολουθεῖ κρατοῦνται συμβατικὰ αὐτὰ τὰ ὀνόματα.

1. Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΝΑΣ

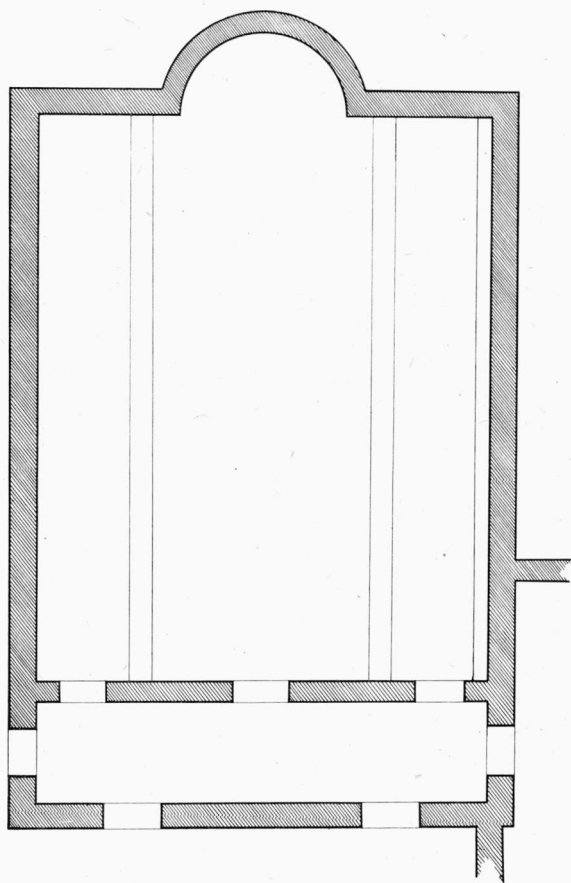
Γενικά χαρακτηριστικά: Ἀρχιτεκτονικὰ τὸ οἰκοδόμημα παρουσιάζει τὴ μορφή ἀπλῆς τρίκλιτης βασιλικῆς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κόγχη ποὺ ἔδωσε τὴ θέση της στὸ Ἱερό τοῦ νεώτερου παρεκκλησίου καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους, στοὺς ὁποίους οἱ νεώτεροι κάτοικοι ἔδωσαν ἓνα κάποιο ὕψος γιὰ ἐξωραϊσμὸ τοῦ χώρου, ἡ βασιλικὴ δὲν ἔπαθε φθορές. Χαρακτηριστικὸ εἶναι πῶς οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι δὲν ἔχουν τὸ ἴδιο πάχος¹. Στὸ κεντρικὸ κλίτος καὶ πάνω στοὺς στυλοβάτες στρώθηκε τσιμέντο ποὺ ἐμποδίζει νὰ μετρηθοῦμε τὸ ὕψος τους.

A. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Αἶθριο: Ὁ χῶρος ποὺ υποθέτουμε ὅτι ἀνήκει στὸ αἶθριο δὲν ἐκτείνεται πολὺ πέρα ἀπὸ τὸ δυτικὸ τοῖχο τοῦ νάρθηκα, δὲν ἔχει ὅμως ἀποκαλυφθῆ ὅπως τὸ ὑπόλοιπο μνημεῖο. Τὰ κρημνίσματα, ποὺ ὑπάρχουν στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ αἵθριου, δείχνουν πῶς ὁ χῶρος αὐτὸς ἦταν μικρός. Αὐτὸ ἐπιβάλλει μία πιὸ συστηματικὴ μελλοντικὴ ἔρευνα στὴ θέση αὐτή, ποὺ ἴσως δώση συγκεκριμένα χρονολογικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ μνημεῖο στὸ σύνολό του. Σήμερα μόνο ἓνας τοίχος διακρίνεται στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους ἐνωμένος μετὰ τὴ νοτιοδυτικὴ γωνία τοῦ νάρθηκα καὶ μετὰ κατεύθυνση πρὸς τὰ δυτικὰ (σχ. 1). Αὐτὸς ὁ τοίχος ποὺ δὲν συνεχίζεται στὴν ἴδια εὐθεία μετὰ τὸ νότιο τοῖχο τῆς βασιλικῆς, ἀλλὰ εἰσέχει κάπως, φαίνεται νὰ ἀνήκει στὸ αἶθριο. Ἀντίστοιχοις τοῦ βόρειος δὲν εἶναι ὁρατοί.

Νάρθηκας: (Διαστάσεις 13,30 × 2,50 μ.). Δύο θύρες ὁδηγοῦν στὸ νάρθηκα καὶ ἄλλες δύο ὑπάρχουν στὸ βόρειο καὶ νότιο τοῖχο του. Ἀπὸ αὐτὲς σήμερα μένει ἀνοιχτὴ μόνο ἡ νότια, ἐνῶ οἱ ἄλλες (μία στὸ βόρειο τοῖχο καὶ δύο στὸ δυτικὸ) κλείστηκαν μετὰ πέτρες, γι' αὐτὸ ἡ ἀποτύπωσή τους εἶχε ὀρισμένες δυσκολίες.

1. Ὁ ἀνατολικὸς 0,80, μ., ὁ βόρειος 0,90 μ., ὁ νότιος 0,84 μ.



Σχ. 1. Κάτοψη τῆς βασιλικῆς τῆς Ἀγίας Μαρίνας

Ἀξιοπρόσεχτο εἶναι ὅτι οἱ θύρες τῆς δυτικῆς πλευρᾶς δὲν βρίσκονται στοὺς ἄξονες τῶν πλαγιῶν κλιτῶν καὶ ὅτι καὶ οἱ δύο συγκλίνουν πρὸς τὸ χῶρο πὺ ἀνήκει στὸ κεντρικὸ κλίτος, ὥστε τὸ ἀνοιγμά τους νὰ ἔχη ἀπέναντι τὸ δυτικὸ τοῖχο τοῦ κυρίως ναοῦ¹.

Κυρίως νὰ ὀ: (Ἐσωτερικὲς διαστάσεις $16,80 \times 13,30$ μ.). Ἡ εἴσοδος ἀπὸ τὸ νάρθηκα στὸν κυρίως ναὸ γίνεται μὲ τρεῖς θύρες² ἀντίστοιχες στὰ κλίτη καὶ χωρὶς οὐσιαστικὲς παρεκκλίσεις ἀπὸ τὸν κατὰ μῆκος ἄξονά τους. Οἱ στυλοβάτες, πλάτους $0,66$ μ., χτισμένοι μὲ ἀργοὺς λίθους ἔφταναν ὡς τὴν ἐσωτερικὴν παρειὰ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ χωρὶς τὴν μεσολάβηση παραστάδων (σχ. 1, Πίν. 1 γ). Εἶναι βέβαιο ὅτι ὑψωνόταν ἀρκετὰ πάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο, ἀλλὰ δὲν μπορούμε νὰ ξέρομε πόσο. Αὐτοὶ ἀπομόνωναν τὰ πλάγια κλίτη ἀπὸ τὸ κεντρικόν.

Δὲν μπορούμε ἐπίσης νὰ ὑπολογίσουμε τὸν ἀριθμὸ καὶ τὸ ὕψος τῶν κίωνων, γιατί τὰ λιγοστὰ κομμάτια πὺ σώζονται δὲν μᾶς βοηθοῦν ἔστω καὶ σχεδιαστικὰ στὴ συμπλήρωση ἐνὸς κίονα.

Καὶ ἡ ἀνεύρεση δύο ἐπιθημάτων δὲν βοηθᾷ ἐπίσης ν' ἀποκατασταθῇ τὸ ὕψος τοῦ μνημείου. Συνδυάζοντας τὰ ἐπιθήματα αὐτὰ μὲ τὶς περιγραφὲς ἰωνικῶν κιονοκράνων, πὺ βρέθηκαν ἀπὸ τοὺς κατοίκους (σήμερα ὁμως δὲν ὑπάρχουν στὴ γύρω περιοχὴ), μπορούμε νὰ υποθέσουμε, ὅτι οἱ κίονες ἔφεραν ἰωνικὰ κιονόκρανα μὲ ἐπίθημα.

Ὁ ναὸς πρέπει νὰ εἶχε ὑπερῶ παρα τὶς μικρὲς του διαστάσεις. Τοῦτο στηρίζεται στὴν ἀνεύρεση τριῶν σύνθετων ἰωνικῶν κιονοκράνων, πὺ σήμερα βρίσκονται στὸ μικρὸ ναὸ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου χτισμένο σὲ ἀπόσταση $200-300$ μέτρων ἀπὸ τὴ βασιλική. Τὰ κιονόκρανα αὐτὰ δὲν ἀνῆκαν στὴν κάτω κιονοστοιχία, γιατί ἡ ἐπίστεψη τῶν κίωνων ἐκείνης εἶχε σύνθετη μορφή ἀπὸ δύο ξεχωριστὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, δηλαδὴ τὸ κιονόκρανο καὶ τὸ ἐπίθημα, ὅπως ὑποθέσαμε παραπάνω.

Ὅλο τὸ δάπεδο τῆς βασιλικῆς ἦταν στρωμένο μὲ πλίνθους ($0,35 \times 0,25$ μ.). Σήμερα σώζεται ἀνέπαφο μόνο στὰ πλάγια κλίτη (Πίν. 1 α, γ). Τὰ κλίτη αὐτὰ διαφέρουν στὴ μορφή, γιατί τὸ νότιο σὲ ὅλο τὸ μῆκος του ἔχει βάθρο πλάτους $0,40$ μ. καὶ ὕψος $0,27$ μ. (σχ. 1, Πίν. 1 α, β)³ χτισμένο μὲ ἀργοὺς λίθους καὶ ἐπιχρισμένο μὲ ἀσβεστοκονίαμα.

1. Θεωρίες σχετικὲς βλ. Ἄ. Ὁρλάνδου, Ἡ ἑξολόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, Ἀθῆναι 1952, τόμ. πρῶτος, σ. 142, Γ. Σωτηρίου, ΑΕ 1929, σ. 182, Ἄ. Ξυγούλου, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Βοσκοχωρίου, «Μακεδονικά» 1 (1940) 10. Στ. Πελεκεανίδη, Παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1949, σ. 16.

2. Βόρεια $1,34$ μ., κεντρικὴ $1,62$ μ., νότια $1,40$ μ.

3. Στὸν πίνακα 1 α καὶ β φαίνεται ὁ χῶρος στὸ σημεῖο ἐνῶπιος τοῦ νότιου τοίχου μὲ τὸν ἀνατολικὸ σπυ καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἀπόληξη τοῦ βάθρου. Στὴν εἰκ. α φαίνεται ὁ χῶρος πρὶν τὸν καθαρισμὸ μὲ τὶς κεράμους τῆς στέγης καὶ στὴν εἰκ. β τὸ δάπεδο κάτω ἀπὸ τὸ

B. ΓΑΥΠΤΑ

1) Βάση κίονα, διαστάσεων $0,46 \times 0,48 \times 0,13$ μ. (Πίν. 2 ζ). Διατηρεῖται καλὰ. Ἔχει ἀλλοιωμένη μορφή ἰωνικῆς βάσης. Ἔχει τὴν πλίνθο μὲ μία πλατιά σπείρα καὶ πάνω της ψηλὴ ταινία. Εἶναι πρόχειρο ἔργο καὶ φαίνεται πὼς κατασκευάστηκε γιὰ τὸ μνημεῖο.

2) Βάση κίονα, ὕψος $0,15$ μ. (Πίν. 2 ι). Ἡ κατατομή καὶ τὸ πλάσιμο τῶν σπειρῶν δίνουν τὴν ἐντύπωση, ὅτι τὸ θραῦσμα τῆς βάσης ποὺ ἀπόμεινε ἀνῆκε σὲ ἔργο πρῶτιμο. Ἴσως μεταφέρθηκε ἀπὸ ἀλλοῦ καὶ χρησιμοποιοῦθηκε γιὰ δεύτερη φορά.

3) Ἐπίθημα, διαστάσεων $0,56 \times 0,42 \times 0,20$ μ. Δὲν ἔχει διακόσμηση.

4) Ἐπίθημα, διαστάσεων $0,57 \times 0,40 \times 0,20$ μ. Ὅπως τὸ προηγούμενο.

5) Σύνθετο ἰωνικὸ κιονόκρανο, διαστάσεων $0,57 \times 0,38 \times 0,14$ μ. (Πίν. 3 α). Τὸ κιονόκρανο αὐτό, ποὺ βρίσκεται στὸ ναὸ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου μαζί μὲ ἄλλα δύο ὅμοια στὶς διαστάσεις, ὑποθέτουμε ὅτι ἀνῆκε στὸ ὑπερῶο τῆς βασιλικῆς. Στὸ κιονόκρανο οἱ ἔλικες δίνονται ἀπλὰ χωρὶς διακόσμηση στὴν πλάγια ὄψη. Ἀκόσμητος πρέπει νὰ ἦταν καὶ ὁ ἐχῖνος. Τὸ ἐπίθημα ὅμως στὸ κέντρο τῆς μιᾶς πλάγιας πλευρᾶς, ποὺ ἦταν ἡ ὄψη τοῦ κιονοκράνου πρὸς τὸ κεντρικὸ κλίτος, κοσμεῖται μὲ σταυρὸ ποὺ ἔχει πλατιεῖς κερατεῖς μὲ τριγωνικὲς ἀπολήξεις. Ἡ σκληρὴ ἀπόδοσή του προδίδει τὸν ἐπαρχιακὸ τοῦ χαρακτῆρα. Εἶναι πιθανότατα ἔργο τοῦ βου αἰῶνα.

6) Σύνθετο ἰωνικὸ κιονόκρανο, διαστάσεων $0,58 \times 0,41 \times 0,16$ μ. (Πίν. 2 γ). Εἶναι ἀπὸ τὸ ὑπερῶο τῆς βασιλικῆς. Δὲν ἔχει διακόσμηση¹.

7) Σύνθετο ἰωνικὸ κιονόκρανο, διαστάσεων $0,63 \times 0,41 \times 0,18$ μ. (Πίν. 2 δ). Ἰδιο μὲ τὸ προηγούμενο.

8) Τεκτονικὸ κιονόκρανο, διαστάσεων $0,37 \times 0,37 \times 0,14$ μ. (Πίν. 2 α).

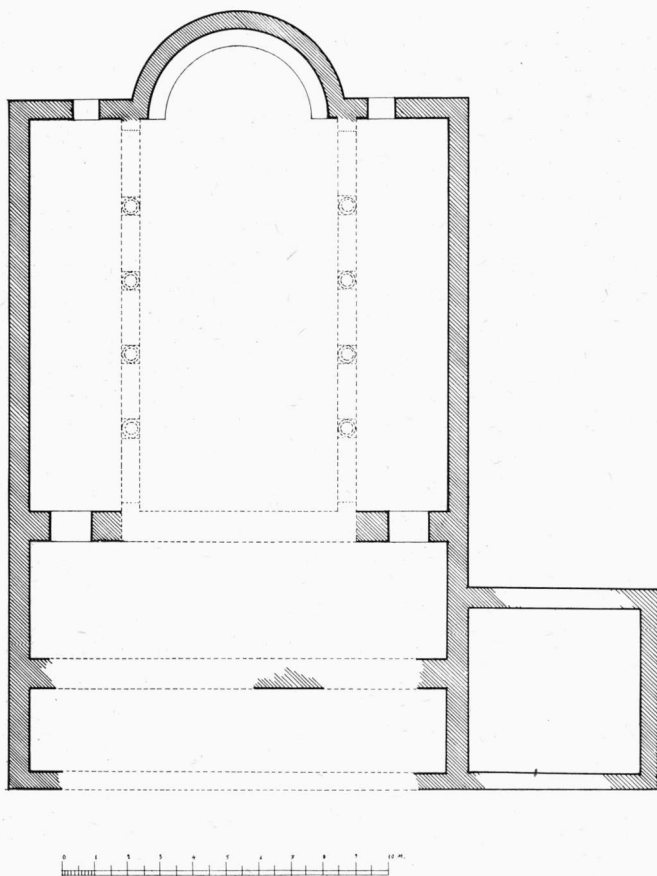
Βρίσκεται στὸ ναὸ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου. Καὶ οἱ τέσσερις ἐπιφάνειες καλύπτονται ἀπὸ ἓνα αἰσθητὰ ἐπαναλαμβανόμενο θέμα, δηλαδὴ ἓνα σταυρὸ ποὺ βρίσκεται στὸ κέντρο καὶ δύο μίσχους μὲ κισσόφυλλα ποὺ ξεκινοῦν ἀπὸ τὴ βάση του καὶ φτάνουν ὡς τὸ ὕψος τῆς ὀριζόντιας κεραίας².

9) Πεσσίςκος τέμπλου χωρὶς διακόσμηση μὲ ἐγκοπὴ γιὰ τὴν τοποθέτηση θωρακίου. Διαστάσεις $0,85 \times 0,23 \times 0,18$ μ.

στρώμα καταστροφῆς. Ἀνάμεσα στὶς κεράμους καὶ πλίνθους τοῦ διαπέδου τὸ λεπτὸ στρώμα ποὺ διακρίνεται ἔχει μαῦρο χρῶμα καὶ λιπαρὴ ὕφή. Ἡ καταστροφὴ τοῦ μνημείου φαίνεται πὼς ἐγινε ἀπὸ φωτιά.

1. Πολὺ χρήσιμη βιβλιογραφία γιὰ τέτοια γλυπτὰ βλ. στοῦ Δ. Πάλλα, «Ἰουστινιάνεια» γλυπτὰ αἰσθητικὸς ἀνεπέργαστα, Εἰς μνήμην Παναγιώτου Α. Μιχαήλ, Ἀθήνα 1972, σ. 420-441.

2. Ἰδιο θέμα σὲ ἄμβωνα τοῦ μουσεῖου Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, G. M e n t e l, Catalogue des Sculptures greques. Musées Impériaux Ottomans, Konstantinople 1914, τόμ. 2, σ. 407, ἀριθ. 644, ἐπίσης AE 1929, σ. 152 καὶ 153.



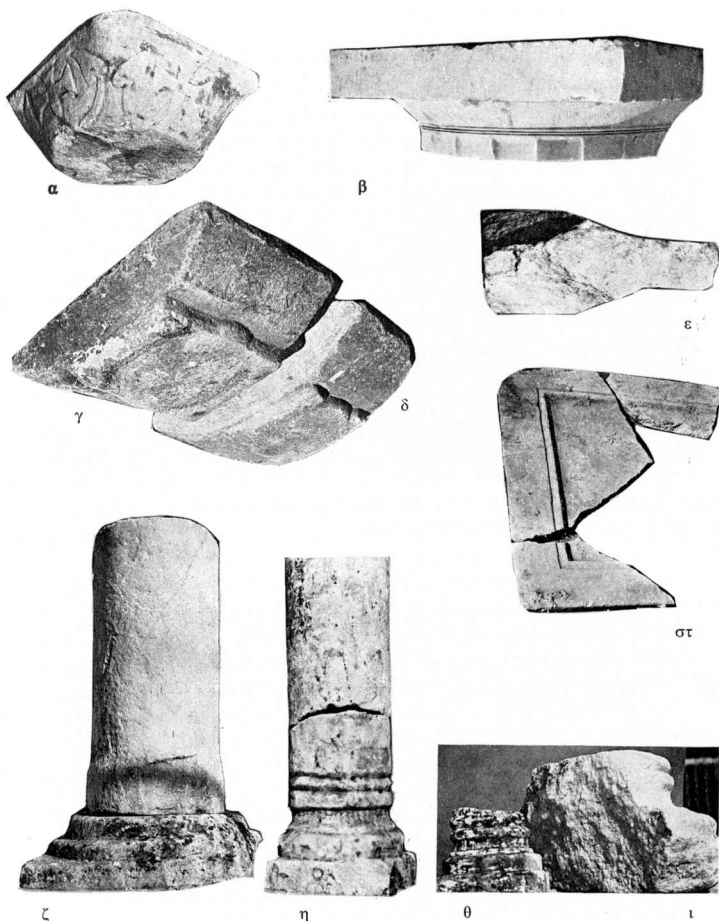
Σχ. 2. Κάτοψη της βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς



α, β. Βασιλική τῆς Ἁγίας Μαρίνας. Ἡ ἀνατολική ἀπόληξη
τοῦ βάθρου πρὶν καὶ μετὰ τὸν καθαρισμὸ



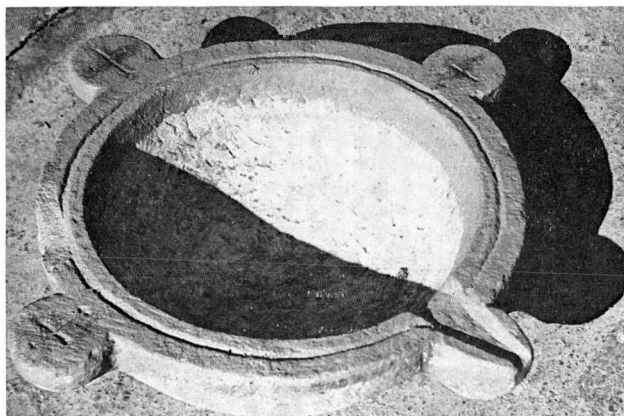
γ. Ἑνωσις τοῦ βορείου στυλοβάτη μετὰ τὸν ἀνατολικὸ τοῖχο
τῆς βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Μαρίνας



Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀπὸ τῆ βασιλικῆ τῆς Ἁγίας Μαρίνας: α. Τεκτονικὸ κιονόκρανο, β. δωρικὸ κιονόκρανο, γ, δ. σύνθετα ἰωνικὰ κιονόκρανα, ε. τεμάχιο θωρακίου, στ. τεμάχια τράπεζας, ζ. βάση κίονα, η, θ. βάσεις κιονίσκων τράπεζας, ι. βάση κίονα.



α. Σύνθετο ιωνικό κιονόκρανο
ἀπὸ τῆ βασιλικῆ τῆς Ἁγίας Μαρίνας



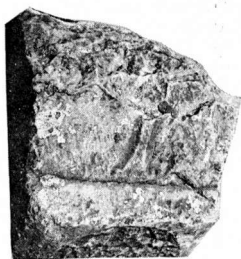
β. Λεκάνη ἀπὸ τῆ βασιλικῆ τῆς Ἁγίας Μαρίνας



α



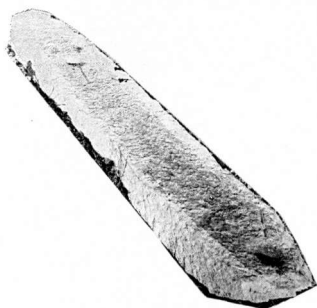
β



γ



δ



ε



στ

Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀπὸ τῆ βασιλικῆ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. α-β, λει-
ψανοθήκη, γ. σύνθετο ἰωνικὸ κιονόκρανο, δ. σπασμένος κίονας, ε. μαρμάρινο
τμήμα ἀπὸ τὸ βατήρα τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου, στ. βάση κίονα

10) Τεμάχιο θωρακίου ἀπὸ τὸ πλαίσιο πάχους 0,10 μ. καὶ σωζόμενου μήκους 0,23 μ. (Πίν. 2 ε).

11) Γρία τεμάχια τράπεζας πάχους 0,04 μ. (Πίν. 2 στ).

12) Βάση κιονίσκου τράπεζας, διαστάσεων 0,15×0,11×0,11 μ. (Πίν. 2 η). Ἀρμονικὴ καὶ ἀρχαῖζουσα εἶναι ἡ διάταξις σπειρῶν καὶ σκοτίας. Στὴν πλίνθο της διακρίνονται δύο γράμματα¹.

13) Βάση κιονίσκου τράπεζας ὁμοία μετὴν παραπάνω, διαστάσεων 0,11×0,11×0,11 μ. (Πίν. 2 θ).

14) Λεκάνη μετὰ διάμετρο χείλους 0,30 μ. καὶ ὕψος 0,13 μ. (Πίν. 3 β). Ἐχει τέσσερα ἐξάρματα στὸ χεῖλος ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἓνα παίρνει τὴ μορφή προχοῆς, ἐνῶ τὰ ἄλλα κοσμοῦνται μετὰ ἐγγάρακτο σταυρὸ.

15) Δωρικὸ κιονόκρανο, μετὰ πλευρὰ ἄβακος 0,56 μ. καὶ ὕψος 0,18 μ. (Πίν. 2 β). Προέρχεται πιθανότατα ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη.

2. Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ

Γενικὰ χαρακτηριστικά. Εἶναι μικρὴ τρίκλιτη, σχεδὸν τετράγωνη, καὶ ἔχει ἐσωτερικὰ μήκος 12 καὶ πλάτος 12,80 μ. (σχ. 2). Οἱ καταστροφές ποὺ προξενήθηκαν στὴν ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ μνημείου εἶναι μεγάλες.

Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ παραμόρφωσαν τὸ ἱερὸ φράζοντάς το μπροστὰ καὶ ἀφήνοντας μόνον ἓνα ἄνοιγμα γιὰ πόρτα (εἰκ. 1). Ὑψωσαν ἀρκετὰ τὸν τοῖχο τῆς κόγχης ἀκολουθώντας τὰ χνάρια της χωρὶς νὰ καταστρέψουν τὸ σύνθρονο ἐσωτερικά. Ἐπίσης χρησιμοποίησαν τὸ βόρειο καὶ νότιο στυλοβάτη τοῦ ναοῦ ὡς κρηπίδωμα τοῦ νοτίου καὶ βορείου τοίχου τοῦ νέου παρεκκλησίου τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ νέου κτηρίου χτίστηκε πάνω στὸ δυτικὸ τοῦ κυρίως ναοῦ τῆς βασιλικῆς, στὸ τμήμα ποὺ ἀνήκει στὸ κεντρικὸ κλίτος. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ νάρθηκα σκεπάστηκε μετὰ τσιμέντο. Πέρα ἀπὸ τὸ νάρθηκα τὸ μνημεῖο δὲν διατηρεῖται καλὰ.

Α. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

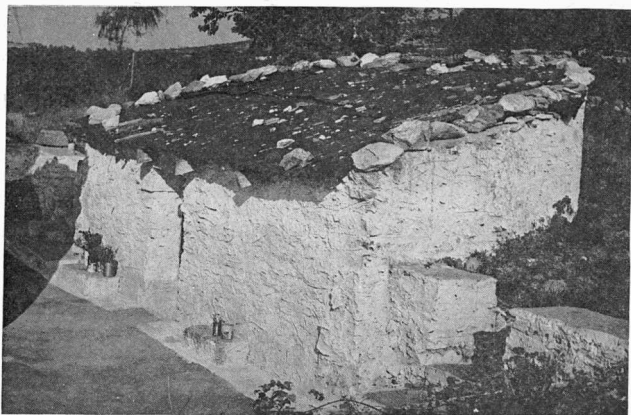
Κόγχη τοῦ Ἱεροῦ. Δὲν παρουσιάζει ἰδιαίτερη μορφή ἐξωτερικά. Στὸ ἐσωτερικὸ τὸ ἡμικυκλικὸ βάθρο τοῦ συνθρόνου, πλάτους μισοῦ μέτρου, ὑψώνεται ἀπὸ τὸ σημερινὸ δάπεδο 30 ἐκ. περίπου. Δὲν εἴμαστε σὲ θέσιν νὰ ξέρουμε, ἂν τὸ δάπεδο τῆς κόγχης ἦταν ὑψωμένο κάπως σὲ σχέσιν μετὰ τὸ δάπεδο τοῦ ὑπόλοιπου ἱεροῦ καὶ πάνω σ' αὐτὸ χτίστηκε τὸ δακτυλιοειδὲς βάθρο². Ἐὰν ἡ ἀγία τράπεζα βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὴν κόγχη τοῦ ἱεροῦ τότε κατὰ τέτοιο θὰ φαινόταν πιθανόν. Ἐπειδὴ οἱ διαστάσεις τοῦ ναοῦ εἶναι μικρές, τὸ

1. Ἵσως αὐτὸ νὰ εἶναι τεκτονικὸ σῆμα (πρβλ. ΑΕ 1929, εἰκ. 170).

2. Ὅπως στὴ βασιλικὴ τῆς Σικυῶνος, Ἀ. Ὁρλάνδος, Ἡ ξυλόστεγος, εἰκ. 459.

φράγμα τοῦ πρεσβυτερίου δὲν πρέπει νὰ ἐκτεινόταν πέρα ἀπὸ τὸν πρῶτο ἀνατολικά κίονα τοῦ στυλοβάτη. Γι' αὐτό, ἐξ αἰτίας τῆς στενότητας τοῦ χώρου, μέρος τουλάχιστον τῆς τράπεζας ἔπρεπε ἴσως νὰ προχωρῇ καὶ μέσα στὸ χῶρο τῆς κόγχης. Μία τέτοια ὁμῶς διάταξη δὲν ἐπέτρεπε τὴν ὑπαρξὴ ὑπερυψωμένου δαπέδου σ' αὐτήν.

Στὸ χῶρο τῆς βασιλικῆς ὑπάρχει μαρμάρينو κομμάτι μήκους 1,84 μ. καὶ πλάτους 0,35 μ., ποὺ ἀνήκει στὸ βατήρα τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου



*Εἰκ. 1. Βασιλικὴ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς.
Ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ βήματος ὅπως εἶναι σήμερα*

(Πίν. 4 ε). Φέρει δύο τόρμους γιὰ τὴ στήριξη πεσσίσκων. Οἱ πεσσίσκοι πρέπει νὰ εἶχαν στὴν κάτω ἐπιφάνειά τους διαστάσεις 0,20×0,25 μ., ἐπειδὴ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ βατήρα γύρω ἀπὸ τοὺς τόρμους, ποὺ εἶναι ἐπιμελέστερα δουλεμένη γιὰ καλύτερη στήριξη τῶν πεσσίσκων, ἔχει αὐτὲς τὶς διαστάσεις. Ἡ ἀπόσταση ποὺ κάλυπτε τὸ μαρμάρينو θωράκιο μεταξὺ τῶν δύο πεσσίσκων εἶναι 0,95 μ. Ὁ μικρὸς αὐτὸς βατήρας εἶναι σπασμένος στὶς ἄκρες του. Φαίνεται πιθανόν, ὅτι στὴν προέκταση τῆς μιᾶς ἑστώ πλευρᾶς του ὑπῆρχε τρίτος τόρμος σὲ ἀνάλογη ἀπόσταση μὲ αὐτὴν ποὺ ἔχουν οἱ σωζόμενοι. Ἄν πάνω στὸ βατήρα στηρίζονταν τρεῖς πεσσίσκοι καὶ δύο θωράκια, τότε τὸ μήκος του θὰ ἔφτανε τὰ 2,50 μέτρα τὸ λιγότερο. Τὸ μήκος αὐτὸ θὰ καλυπτόταν, εἴτε ἀπὸ δύο τεμάχια μαρμάρου εἴτε ἀπὸ τὸ ἴδιο μάρμαρο (τεμάχιο τοῦ ὁποίου ἔχομε). Ἐὰν ὑποθέσουμε ὅτι ὁ βατήρας κάλυπτε ἀπόσταση 2,50 μ. δεξιὰ καὶ

ἀριστερὰ τῆς θύρας τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου, ἐπειδὴ τὸ πλάτος τοῦ μεσαίου κλίτους εἶναι 6 μ., ἀπομένει γιὰ τὸ θυραῖο ἄνοιγμα μῆκος ἑνὸς μέτρου, ἓνα κανονικὸ πλάτος γιὰ τὴ μικρὴ αὐτὴ βασιλική.

Δεχόμεστε τὴν πιὸ ἀπλὴ μορφή φράγματος, δηλαδὴ ἑνὸς ἴσιου βατήρα, ποὺ ἔωνε τοὺς ἄκρους ἀνατολικοὺς κίονες τῆς βασιλικῆς. Μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχουμε δὲν θὰ πρέπει ν' ἀναζητήσουμε ἐδῶ πολὺπλοκα συστήματα διάταξης τοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ, ἐκτὸς ἂν μία προσεκτικὴ ἔρευνα στὸ χῶρο, ποὺ ἀπομένει ἐλεύθερος μεταξὺ τοῦ ἱεροῦ τοῦ νέου ναοῦ καὶ τῆς κόγχης τῆς βασιλικῆς, δώση νέες λύσεις.

Σημαντικὴ εἶναι ἡ ἀνεύρεση σαρκοφαγόσχημης λειψανοθήκης, μικρῶν διαστάσεων, ποὺ ἀνῆκε στὸ ἐγκαίνιο τῆς βασιλικῆς (Πίν. 4 α,β).

Ἐπομένως τὸ ἐγκαίνιο βρέθηκε ἀπὸ τοὺς κατοίκους καὶ σήμερα, ἂν βέβαια δὲν καταστράφηκε ὀριστικά, μᾶλλον δὲν διατηρεῖ τὸ ἀρχικὸ του σχῆμα.

Κυρίως ναός. Ὁ ἐσωτερικὸς χῶρος τοῦ κυρίως ναοῦ, διαστάσεων 12×12,80 μ. παρουσιάζεται σὰν πλαγιαστὸ ὀρθογώνιο παραλληλόγραμμο. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι δουλεύτηκαν μὲ ἀργοὺς λίθους χωρὶς παρεμβολὴ πλίνθων. Ἡ εἴσοδος στὸν κυρίως ναὸ γινόταν ἀπὸ τρεῖς θύρες στὸ δυτικὸ τοῖχο του, ἀντίστοιχες στὰ κλίτη. Σήμερα ἀπὸ αὐτὲς μένουν ἀνοιχτὲς μόνο τοῦ βορείου καὶ νοτίου κλίτους. Ἡ κεντρικὴ καὶ μεγαλύτερη φράχτηκε ἀπὸ τὸ δυτικὸ τοῖχο τοῦ νεώτερου παρεκκλησίου, ὅπως σημειώσαμε παραπάνω. Ἀποκλείεται νὰ εἶχαμε ἐδῶ ἓνα τρίβλο ἄνοιγμα μιὰ καὶ τὸ πλάτος τοῦ κεντρικοῦ κλίτους εἶναι μικρό. Καὶ ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος διατρυπᾶται ἀπὸ ἀνοίγματα στὸ βόρειο καὶ νότιο κλίτος. Ἔτσι τὸ κτίσμα παίρνει μία ἰδιαίτερη ἀρχιτεκτονικὴ μορφή ποὺ μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ ἄλλα μνημεῖα¹.

Ἐπειδὴ τὸ πλάτος τῶν θυρῶν εἶναι μικρό, ἴσως τὰ περίθυρα νὰ μὴν ἦταν μαρμάρινα, ἀλλὰ ξύλινα ποὺ εἶχαν τὴ μορφή ἐκείνων.

Οἱ στυλοβάτες παρουσιάζουν ὀρισμένες δυσκολίες στὴν ἀποτύπωση, γιὰτὶ σκεπάστηκαν ἀπὸ τὸ νεώτερο ναὸ καὶ ἀπὸ τσιμεντένιο δάπεδο ἐκεῖ ὅπου θὰ ἦταν δυνατὴ μία μικρὴ ἔρευνα. Μὲ βάση ὀρισμένα στοιχεῖα, ποὺ θὰ ἐκτεθοῦν παρακάτω, μπορεῖ νὰ γίνη μία πρώτη ἀναγνώριση τῆς μορφῆς καὶ τῆς θέσης τους.

Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος στὰ σημεῖα ἐνώσεως μὲ τὸ στυλοβάτῃ βόρεια καὶ νότια τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ φαίνεται ταραγμένος, σὰν ν' ἀποσπᾶσθε τοῖχος στὸ σημεῖο ἐκεῖνο. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ στυλοβάτης δὲν ἐνώνόταν ἀπλᾶ μὲ τὸν ἀνατολικὸ τοῖχο ἀλλὰ μὲ τὴ μεσολάβηση παραστάδας. Ἡ ἐπιφάνεια ὅμως στὸ σημεῖο ἐνώσεως τῶν δύο τοίχων εἶναι τόσο ἀνώμαλη σήμερα, ποὺ

1. Ὅπως οἱ βασιλικὲς Α καὶ Β τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, Γ. Σωτηρίου, ΑΕ 1929, πίν. Β καὶ εἰκ. 155.

δὲν ἐπιτρέπει νὰ διακρίνουμε τὴν εὐθεία μιᾶς τουλάχιστον πλευρᾶς τοῦ στυλοβάτη (εἰκ. 2).

Μέσα στὸ χῶρο τῆς βασιλικῆς ὑπάρχουν ἀπομακρυσμένες ἀπὸ τὴ θέση τοὺς τρεῖς βάσεις κιόνων. Δύο ἀπὸ αὐτές, μὲ διάμετρο στὴν πάνω ἐπιφάνειά τους 0,34 μ., σώζονται τὴν πλίνθο τους. Ἡ πλίνθος τῆς μιᾶς ἔχει μήκος 0,61 μ.



Εἰκ. 2. Ὑποψη τοῦ βορείου κλίτους τῆς βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἀπὸ τὰ νότια

καὶ σωζόμενο πλάτος 0,48 μ. Οἱ διαστάσεις τῆς πλίνθου τῆς ἄλλης εἶναι 0,56 μ. Ἐνῶ οἱ δύο βάσεις ἔχουν τὸ ἴδιο πλάσιμο καὶ ἴδια διάμετρο, δὲν ἔχουν κοινὰ μέτρα στὶς πλίνθους. Τὸ μέγεθος ὅμως τῶν 61 ἑκατοστῶν τῆς μιᾶς βάσης δὲν ἔχει οὐσιαστικὴ σημασία, γιατί μὲ τὴν πλευρά της αὐτὴ ἀκολουθοῦσε τὴ φορά τοῦ στυλοβάτη, ἐνῶ τὸ σωζόμενο πλάτος τῶν 48 ἐκ. συμπληρῶνεται ὡς τὰ 56 ἐκ. τῆς ἄλλης βάσης. Φαίνεται ἐπομένως καθαρὰ πὼς ὁ στυλοβάτης εἶχε πλάτος 0,56 μ.

Συνδυάζοντας τὰ παραπάνω στοιχεῖα μὲ τὴν πληροφορία τῶν κατοίκων πὼς ὁ τεχνίτης τοῦ νεόδμητου ναοῦ χρησιμοποίησε τοὺς στυλοβάτες γιὰ κρηπίδωμα τοῦ βορείου καὶ νοτίου τοίχου του, στὸ σχ. 2 οἱ ἐξωτερικὲς γραμμὲς τῶν τοίχων αὐτῶν χαράσσονται ὡς ἐξωτερικὲς γραμμὲς τῶν στυλοβατῶν¹.

1. Στὴν εἰκ. 2 μὲ τὴν ὄψη τοῦ βορείου κλίτους ἀπὸ τὸ νότιο πρὸς τὸν ἀνατολικό

Ὁ ἀριθμὸς τῶν κινόνων ὑπολογίστηκε μετὰ ἀπὸ σύγκριση τῆς κάτοψης τοῦ μνημείου μὲ ἄλλα ἰσομεγέθη ὅπου οἱ βάσεις τῶν κινόνων βρίσκονται στὴ θέσι τους¹.

Ν ἄ ρ θ η κ α ς. Ὁ χώρος ποὺ ἀνήκει στὸ νάρθηκα καὶ αὐτὸς ποὺ βρίσκεται ἀκόμη δυτικότερα δὲν διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάστασι. Τὸ σωζόμενον ὕψος τῶν τοίχων δὲν ξεπερνᾷ αὐτὸ τῆς ὑποθεμελίωσης. Ἔτσι ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ νάρθηκα διακρίνεται μόνο στὴ συμβολὴ μὲ τὸ βόρειο καὶ νότιο τοῖχο τῆς βασιλικῆς καὶ σ' ἓνα ἀκόμη σημεῖο (σχ. 2).

Πέρα ἀπὸ τὸ νάρθηκα ὁ χώρος γίνεται περισσότερο προβληματικὸς. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τῆς βασιλικῆς συνεχίζονται μετὰ τὸ δυτικὸ τοῖχο τοῦ νάρθηκα σὲ μῆκος 2,55 μ. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἐνώνονται μὲ τοῖχο παράλληλο πρὸς τὸ δυτικὸ τοῦ νάρθηκα. Ὁ τοῖχος αὐτὸς διαπιστώθηκε μόνο στὰ σημεῖα ἐνώσεως καὶ σὲ ὀρισμένο μῆκος ἀπὸ αὐτὰ.

Δύο πιθανὲς ἐρμηνεῖες τοῦ χώρου προκύπτουν. Ἄν δὲν εἶναι τυχαῖο, ὅτι ὁ «τοῖχος» διαπιστώθηκε μόνο σὲ ὀρισμένο μῆκος (καὶ μάλιστα ἴσο) ἀπὸ τὰ σημεῖα ἐνώσεώς του μὲ τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους τῆς βασιλικῆς καὶ ὑποθέσουμε ὅτι τὸ υπόλοιπο διάστημα κάλυπτε ἓνας στυλοβάτης πλαισιωμένος ἀπὸ δύο παραστάδες στὴ βόρεια καὶ νότια ἀπόληξί του (ἐρμηνεύονται δηλαδὴ ὡς παραστάδες τὰ συγκεκριμένα στοιχεῖα), τότε ἴσως ἔχουμε τὴ μορφή ἐνὸς προπύλου μὲ ἀπ' εὐθείας πρόσβασι στὴ βασιλική².

Ἄν ὅμως οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τῆς βασιλικῆς προχωροῦν ἀκόμη δυτικότερα (κάτι ποὺ μία μελλοντικὴ ἀνασκαφή θὰ τὸ δεῖξη), τότε πρέπει ὁ χώρος νὰ ἐρμηνευτῇ ὡς ἀνατολικὴ στοὰ ἐνὸς περιέργου αἰθρίου³.

Νοτίως τοῦ νάρθηκα σημειώνεται χώρος τετράγωνος ποὺ ἀνήκει στὰ προσκτίσματα τῆς βασιλικῆς. Οἱ τοῖχοι του διακρίνονται στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους καὶ σὲ ὀρισμένα μόνο σημεῖα. Δὲν ξέρουμε πῶς γίνονταν ἡ ἐπικοινωνία τοῦ χώρου μὲ τὸ υπόλοιπο κτίσμα καὶ ποιά ἦταν ἡ χρῆσι του.

τοῖχο φαίνεται καθαρά πῶς ἡ ἐξωτερικὴ γραμμὴ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ νέου παρεκκλησίου καταλήγει νοτιὰ σ' ἐκεῖνο τὸ σημεῖο τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς βασιλικῆς ποῦ, ὅπως παραπάνω ὑποθέσαμε, ἀνήκει στὴν ἐνωσι τῆς παραστάδας τοῦ στυλοβάτη μ' αὐτόν.

1. Ὅπως στὴ βασιλικὴ τῶν Δαφνουσίων (χωρὶς τὸ ἐγκάρσιο κλίτος, 11,85×13,10 μ.), Ἄ. Ὁ ρ λ ἄ ν δ ο ς, «Byzantion» V (1929/30) 208-228, fig. 1, στὴ βασιλικὴ τῶν Σπετσῶν (16×13,40 μ.), Γ. Σ ω τ η ρ ί ο υ, Ἑρευναι ἐν Σπέτσαις, ΠΑΕ 1937, σ. 97-102, στὴ μία ἀπὸ τίς βασιλικὰς τῶν Ἐλευθερῶν (10,50×14,90 μ. ποὺ τὴ θέσι τῶν κινόνων εἶχαν ὀρθογώνιοι πεσσοί), Ε. Σ τ ι κ α ς, Ἀνασκαφὴ Ἐλευθερῶν, ΠΑΕ 1939, σ. 49.

2. Ὅπως τὸ πρόπυλο τῆς βασιλικῆς τῆς Θεοτόκου τοῦ Πηλίου, Ἄ. Ὁ ρ λ ἄ ν δ ο ς; Ἡ Ξυλόστεγος, εἰκ. 106.

3. Διάταξι ὁμοία περίπου μὲ αὐτὴν τοῦ δυτικοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς τῆς Ὀλυμπίας, Ἄ. Ὁ ρ λ ἄ ν δ ο ς, Ἡ Ξυλόστεγος, εἰκ. 112.

B. ΓΑΥΗΤΑ

1) Βάση κίονα, διαστάσεων $0,61 \times 0,48 \times 0,25$ μ. (Πίν. 4 στ). Ίωνίζουσα. Πάνω στην πλίνθο υπάρχει πλατιά σπείρα και ψηλή ταινία. Είναι όμοια με τη βάση της βασιλικής της Ἀγίας Μαρίνας.

2) Βάση κίονα, διαστάσεων $0,56 \times 0,56 \times 0,30$ μ. Είναι όμοια με την προηγούμενη.

3) Βάση κίονα, φθαρμένη πολύ.

4) Κίονας σπασμένος στα άκρα του, σωζ. ύψους 1,40 μ. (Πίν. 4 δ). Κομψός σταυρός διακοσμεῖ τὸν κορμό του¹.

5) Σύνθετο ἰωνικό κιονόκρανο, διαστάσεων $0,56 \times 0,39 \times 0,24$ μ. (Πίν. 4 γ). Ὁ ἐχίνος και οἱ ἑλικες εἶναι ἀκόσμητοι. Στὸ ἐπίθημα σώζεται ἀνάγλυφη κεραία σταυροῦ με σταγόνες στὴν ἀπόληξή της.

6) Λεκάνη με διάμετρο χεῖλους 0,38 μ. και ὕψος 0,13 μ. Τὸ σχῆμα της εἶναι πολὺ κοινό.

7) Σαρκοφαγόσχημη λειψανοθήκη, διαστάσεων $0,24 \times 0,18 \times 0,11$ μ. (Πίν. 4 α, β). Μάρμαρο λευκό. Τὸ κάλυμμα δὲν βρέθηκε. Εἶναι σπάνιο και ἐξαίρετο εὑρημα σὲ σχέση με ἄλλα γνωστά². Ἡ διακόσμηση περιορίζεται στὶς δύο πλάγιες και στὴ μία κύρια πλευρά. Ἀπλοὶ σταυροὶ χαράσσονται πρόχειρα στὶς στενὲς πλευρές. Κομψὸς ὅμως σταυρὸς με συμμετρικὲς και πλατιὲς κάπως στὶς ἄκρες τοὺς κεραῖες χαράχτηκε στὸ κέντρο τῆς μακρόστενης πλευρᾶς. Δύο ἐγχάρακτα λογοχοιδῆ φύλλα ξεκινοῦν ἀπὸ τὴ βάση τοῦ σταυροῦ και φτάνουν ὡς τὸ ὕψος τῆς ὀριζόντιας κεραίας ἔχοντας μία ἐλαφρὴ κλίση πρὸς τὰ ἔξω.

Ἡ σύνθεση σταυροῦ ποὺ περιβάλλεται με φύλλα εἶναι παλιὰ και πλατιά διαδομένη στὸ χριστιανικὸ θεματολόγιο. Μ' ἓνα πλῆθος σχημάτων και μορφῶν φτάνει ὡς τὰ βυζαντινὰ χρόνια ὅπου και ὁ σταυρὸς και τὰ φύλλα παίρνουν πλούσιο διακοσμητικὸ χαρακτήρα. Τὰ φύλλα εἶναι συνήθως ἄκανθα³,

1. Ἀνάλογα παραδείγματα: P. Lemerle, *Philippe et la Macédoine Orientale*, Paris 1945, σ. 403 και πίν. X και XXVII, Tichanov-Klimenko, *L'Art Byzantin chez les Slaves*, Recueil dédié à la mémoire de Th. Uspenskiy, τόμ. II, σ. 7, εἰκ. 4 και σ. 24, εἰκ. 14, Ἀ. Ὁρλάνδος, *ABME* 1948, σ. 38, εἰκ. 32, σὲ κίονα τῆς κρήνης τῆς βασιλικῆς Ἀτῶν Φωτιδίων Θηβῶν, Γ. Σωτηρίου, *AE* 1929, εἰκ. 41.

2. H. Buschhausen, *Diespätrömische Metallschrinia und frühchristliche Reliquiare. I Teil*, Katalog, Wiener Byzantinische Studien, Wien 1971. Στὸ τρίτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου, *Die frühchristlichen Ornamentalen und schmucklosen Reliquiare*, κατάλογος με ὅλες τὶς γνωστὰς μαρμάρινες λειψανοθήκες.

3. Βλ. ψηφιδωτὸ Ὁσίου Δαυὶδ Θεσσαλονίκης, σαρκοφάγο τοῦ μουσείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Firatli, *Nôtes sur quelques Hypogées paléo-chrétiens de Constantinople*, Tortulae, *Römische Quartalschrift*, 30 Supplement, σ. 131-9, Taf. 35a, σαρκοφάγο τοῦ μουσείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, D. T. Rice, *Byzantine Art*, ἔκδ. Pelikan, εἰκ. 2, κιονόκρα-

σπανιότερα δύο κισσόφυλλα μὲ μίσχο¹, εἴτε δύο πλατιά φύλλα καλάμου². Σὲ κιονόκρανα ἀνάλογο σχῆμα δίνουν οἱ ἔλικες μὲ τὸν ἀνάγλυφο σταυρὸ στὴν κάλαθο³. Πιὸ πλούσιες μορφές μὲ βλαστούς⁴, ἢ μὲ ἄνθος⁵, ἂν καὶ δὲν λείπουν στοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες, συνηθίζονταν ἰδιαίτερα στὴ βυζαντινὴ γλυπτικὴ καὶ μικροτεχνία.

Ἡ διακόσμηση τοῦ λαρνακιδίου πλησιάζει αὐτὴ τῶν ἐπιτυμβίων πλακῶν ὡς πρὸς τὸ θέμα ἀλλὰ καὶ τὴν τεχνικὴ⁶. Ἐξάλλου δὲν φαίνεται μακρινὴ μία σχέση στὴ λειτουργία τοῦ λαρνακιδίου καὶ τῶν ἐπιτυμβίων μνημείων.

Εἶναι δύσκολο νὰ ποῦμε τίνος θέματος, ἀπ' ὅσα ἀναφέραμε, ἀπλοποίηση ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς λειψανοθήκης. Πιθανότατα αὐτοῦ μὲ τὰ στενά φύλλα καλάμου⁷, ἢ αὐτοῦ μὲ τὰ κισσόφυλλα (ὅπως ἡ διακόσμηση τοῦ καλύμματος τῆς λειψανοθήκης τῆς Σόφιας)⁸. Ὑπάρχει βέβαια μία ἐκδοχή, τὰ ἐγχάρακτα φύλλα τῆς λειψανοθήκης νὰ εἶναι οἱ μίσχοι κισσόφυλλων ποὺ ἦταν γραπτά.

Ὁ Ε. Dyggve πιστεύει πὺς διάδοση τέτοιων λαρνακιδίων εἴχαμε ἀπὸ τὸν 5ο ὡς τὸν 7ο αἰῶνα⁹. Ὁ Γ. Σωτηρίου ἀναφέρει γιὰ τὴν Ἑλλάδα πὺς μέχρι τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰῶνα δὲν εἶχε γενικευτὴ ὁ θεσμὸς τοῦ ἐγκαινίου καὶ μόλις τὸν 8ο αἰῶνα ἐπικυρώνεται μὲ ἀπόφαση τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς συνόδου¹⁰.

Ἐξετάζοντας παραπάνω τὸ διακοσμητικὸ θέμα τῆς λειψανοθήκης διαπιστώσαμε τὴν ἐξάρτησή του ἀπὸ ἄλλα ἀνάλογα θέματα, ποὺ συναντοῦμε στὸν 5ο καὶ σ' ὅλο τὸν 6ο αἰῶνα καὶ ποὺ ἀπλοποίησέ τους ἔδωσε τὸ μοναδικὸ σχῆμα ἐκείνης. Οἱ περισσότερες λειψανοθήκες δὲν ἔχουν διακόσμηση,

νο τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, Γ. Σωτηρίου. Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Ἀθῆναι 1952, πίν. 38 α, β, κ.λ.

1. P. Lemerle, *Philippe*, πίν. VI c, d, e, G. Mentei, *Catalogue des Sculptures grecques. Musées Impériaux Ottomans*, Konstantinople 1914, τόμ. 2, σ. 407, ἀριθ. 644, H. Butler, *Early Churches in Syria*, Princeton University 1929, σ. 239, εἰκ. 267, Γ. Σωτηρίου, *AE* 1929, σ. 152 καὶ ἡ λειψανοθήκη τῆς Σόφιας, H. Buschhausen, *C* 19, Taf. 14.

2. «Corpus» della scultura paleocristiana, bizantina et altomedioevale di Ravenna, III, Roma 1969, ἀριθ. 67 (τέλος 6ου αἰ.), R. Scranton, *Corinth*, XVI, New Jersey 1957, οἱ ἀριθ. 100, 101, 139, Ἀ. Ὁρλάνδος, *ABME IB*, 1973, εἰκ. 57 καὶ 58α τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰ., κ.λ.

3. «Corpus», δ.π., ἀριθ. 19 τῶν μέσων τοῦ 6ου, ἀριθ. 20 καὶ 21 τοῦ 5ου αἰῶνα.

4. Πρόχειρα τὸ θαράκιο στὴ Ραβέννα «Corpus», δ.π., τόμ. I, ἀριθ. 126.

5. Στ. Πιλεκανίδης, *Παλαιοχριστιανικὸς τάφος ἐν Φιλίπποις, Tortulae, Römische, Quartalschrift*, 30 Supplement, Taf. 55b.

6. Πλάκα ἀπὸ τῆς Φθιώτιδος Θῆβες, Γ. Σωτηρίου, *AE* 1929, σ. 152, χρονολογημένη ἀπὸ τὸ Γιαννόπουλο στὸν 5ο αἰ., «B. N. Jahrbücher» 1920, σ. 389-94.

7. Ὅπως τὰ δύο ἐπιθήματα, Ἀ. Ὁρλάνδος, *ABME, IB*, 1973, εἰκ. 57 καὶ 58α.

8. H. Buschhausen, δ.π., *C* 19, Taf. 14.

9. *Probleme des altchristlichen Kultbaus*, «Zeitschrift für Kirchengeschichte», 59 (1940) 103-113.

10. Γ. Σωτηρίου, *AE* 1929, σ. 236.

ἐκτὸς ἀπὸ ἐκείνη τῆς Σόφιας, τῶν Σαλώνων, τοῦ Κιέβου ἀπὸ τῆ Χερσώνα (6-7ος αἰ.), τῆς Κωνσταντινούπολης¹ καὶ τὰ καλύμματα ἀπὸ τὸν Κωρυκὸ (6ος αἰ.)² καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη³. Ἡ λειψανοθήκη στὸ Kaiser Friedrichs Museum μὲ πλούσια διακοσμητικὴ μορφή χρονολογεῖται στὸν 7ο αἰώνα⁴. Ἡ βαριά διακόσμησή της ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ λιτὴ καὶ ἐκφραστικὴ γραμμὴ τῆς δικῆς μας.

Φαίνεται ἐπομένως πιθανὸ ἡ λειψανοθήκη τῆς βασιλικῆς τῆς Ἀγίας Παρακευῆς νὰ εἶναι ἔργο τοῦ 6ου αἰώνα.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ

Νὰ τοποθετηθοῦν τὰ δύο μνημεῖα σ' ἓνα στενὸ χρονικὸ ὄριο εἶναι δύσκολο, γιατί μετὰ τὴν ἀπόβλεπτη ἀνασκαφὴ ποὺ ἔγινε σ' αὐτὰ ἴσως ἔχουν ἐντελῶς χαθῇ χρονολογικὲς ἐνδείξεις. Ἐπίσης δὲν μπορεῖ νὰ στηριχτῇ κανεὶς στὰ στοιχεῖα ποὺ μᾶς δίνει ἡ ἐξέταση τῶν γλυπτῶν τῶν δύο ναῶν, γιατί ὁ ἀριθμὸς τους εἶναι μικρὸς καὶ ποικίλος ὡς πρὸς τὰ εἶδη. Ἐπομένως γιὰ μία πιθανὴ χρονολόγησι τῶν βασιλικῶν παρουσιάζεται ἀναγκαίᾳ ἡ σύγκρισή τους μὲ ἄλλα γνωστὰ μνημεῖα στὴν ἴδια περιφέρεια.

Μεγάλο χριστιανικὸ κέντρο στὴν περιοχὴ ἦταν ἀναμφισβήτητα ἡ Ἀμφίπολη, ὅπως ἀποδείχνει ἡ ἀνακάλυψη τεσσάρων βασιλικῶν στὸ χῶρο της, ποὺ εἶναι λαμπρὰ διακοσμημένες. Ἡ Ἀμφίπολη φαίνεται πὺς ἐπηρέαζε τὴ γύρω περιοχὴ της, γιατί οἱ βασιλικὲς στὸ Σέμαλτο ἀντιγράφουν πιστὰ τοὺς ἀρχιτεκτονικοὺς τύπους τῶν βασιλικῶν ἐκείνης. Ἐπομένως παρέχει τὸ συγκριτικὸ ὕλικό, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴ χρονολόγησι τῶν δύο μνημείων.

Ἡ βασιλικὴ τῆς Ἀγίας Μαρίνας καὶ οἱ βασιλικὲς Α καὶ Β στὴν Ἀμφίπολη ἔχουν τόσα κοινὰ στοιχεῖα ἀπὸ ἀρχιτεκτονικὴ ἄποψη, ὥστε ἡ ἐξάρτησι τῆς πρώτης ἀπὸ τὴς δεύτερας νὰ φαίνεται οὐσιαστικὴ. Σ' ὅλες αὐτὲς τονίζεται ὁ ἄξονας κατὰ μῆκος καὶ ἡ ἀναλογία τοῦ πλάτους πρὸς τὸ μῆκος δὲν διαφέρει αἰσθητὰ μεταξύ τους⁵. Ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ ποὺ δὲν ἐξέχει ἀπὸ τὸν κύριο

1. H. Buschhausen, δ.π., C19, Taf. 14 τῆς Σόφιας, C24, Taf. 15 τῶν Σαλώνων, C30, Taf. 16 τοῦ Κιέβου, C49, Taf. 21 τῆς Κωνσταντινούπολης.

2. Herzfeld and Guyer, *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*, II, Manchester University Press 1930, σ. 186, εἰκ. 202.

3. H. Buschhausen, δ.π., C39, Taf. 21.

4. O. Wulf, *Altchristliche und mittelalterliche Bildwerke*, Berlin 1909, ἀριθ. 1627.

5. Γιὰ τὴς βασιλικὲς Α καὶ Β τῆς Ἀμφιπόλεως βλ. J. P. Sordini, *Mosaiques paléochrétiennes de Grèce*, BCH 1970, σ. 732-33, ὅπου ὅλη ἡ προηγούμενη βιβλιογραφία. Κάτοψη τῆς Β στοῦ Ἀ. Ὁρλάνδος, Τὸ Ἔργον κατὰ τὸ 1972, σ. 25. Ἡ ἀναλογία τοῦ πλάτους πρὸς τὸ μῆκος γιὰ τὴ βασιλικὴ Α εἶναι 1,44, Ἀ. Ὁρλάνδος, Ἡ ἐκδόστειος, τόμ. πρῶτος, σ. 205. Γιὰ τὴ Β εἶναι 1,43 καὶ γιὰ τὴ βασιλικὴ τῆς Ἀγίας Μαρίνας 1,26, ὅπως τῆς Ἀχειροποιήτου, Ἀ. Ὁρλάνδος, δ.π., σ. 205.

ὄγκο τῆς βασιλικῆς, ἡ ὅμοια διάταξη τῶν θυρῶν καὶ ἡ ἐπανάληψη μικρότερων λεπτομερειῶν (τοῦ βάθρου π.χ. κατὰ μῆκος τῆς νότιας πλευρᾶς τῆς βασιλικῆς τῆς Ἀγίας Μαρίνας), μᾶς ὀδηγοῦν σὲ ἀνάλογες μορφές τῶν βασιλικῶν στὴν Ἀμφίπολη καὶ ἰδιαίτερα τῆς Α. Ἡ βασιλικὴ αὐτὴ χρονολογεῖται στὸ πρῶτο μισό ἢ στὰ μέσα τοῦ βου αἰῶνα¹. Ἐπομένως μία χρονολόγησις τῆς βασιλικῆς τῆς Ἀγίας Μαρίνας μέσα στὸν 6ο αἰῶνα φαίνεται πολὺ πιθανή.

Τονίστηκε στὴν ἀρχὴ ἡ σημασία τοῦ ἱσοκώδικου τοῦ Νικήτα Ἀνζᾶ ἀπὸ τὸ 1098 γιὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ μνημείου αὐτοῦ. Σύμφωνα μετὰ τὸ κείμενο² «...καὶ ἐκεῖσε παραλαμβάνει (ὁ περιορισμὸς) τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Βελτζίστου³, κρατεῖ τὸν πλακωτὸν δρόμον ὅλον καὶ ἔρχεται καὶ ἀκουμβίξει εἰς τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Σιομάλτου καὶ κάμπει πρὸς ἀνατολὴν χωρίζων δεξιὰ τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Σιομάλτου καὶ διέρχεται τὴν ἐκκλησίαν τὴν Λύμνην τὴν ἱσταμένην εἰς τὸν τόπον τὸν λεγόμενον Τοπόλος καὶ ἀνέρχεται εἰς τὸ ὄρος εἰς τὸ ὕδωρ τὸ κατερχόμενον ἀπὸ τοῦ Βοδινού καὶ κάμπει πρὸς βορρᾶν...», ἡ «ἐκκλησία ἡ Λύμνη» ταυτίζεται μετὰ τὴ βασιλικὴ τῆς Ἀγίας Μαρίνας, γιὰ τὴν ἡ περιοχὴ, ὅπου ἡ βασιλικὴ, σήμερον ὀνομάζεται Τουπόλος καὶ ἀνατολικότερα πρὸς τὸ Παγγαῖο ὑπάρχει ρυάκι μέσα σὲ χαράδρα, πρᾶγμα ποὺ ἀποδείχνει τὴν πιστότητα τῆς περιγραφῆς τοῦ ἐγγράφου. Ἡ ἀκαθόριστη ἀναφορὰ τῆς βασιλικῆς ὡς «ἐκκλησία ἡ Λύμνη», ποὺ δὲν συνοδεύεται στὸ ἐγγραφο μετὰ τὸ ὄνομα κάποιου Ἀγίου (πρᾶγμα ποὺ δὲν συμβαίνει συνήθως μετὰ τὰ ἐγγραφα αὐτά), μᾶς κάνει νὰ σκεφτοῦμε πὼς ἤδη στὸν 11ο αἰ. ἡ βασιλικὴ ἦταν ἐρειπωμένη.

Ἡ βασιλικὴ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς μετὰ ἀνύπαρκτη σχεδὸν δρομικότητα ἔχει τὴ μορφή πλαγιαστοῦ ὀρθογωνίου. Ὁ κυρίως ναὸς δὲν εἶναι κανονικὸ τετράγωνο γιὰ ἐλάχιστη διαφορὰ στὴ σχέσις μήκους καὶ πλάτους. Ἀνάλογη διάταξις στὴν κάτωψη ἔχουν οἱ βασιλικὲς Γ καὶ Δ στὴν Ἀμφίπολη, ποὺ καὶ αὐτὲς παρεκκλίνουν λίγο ἀπὸ τὸ ἰσόπλευρο κανονικὸ σχῆμα⁴. Ἡ χρονολόγησις τῶν βασιλικῶν αὐτῶν δὲν εἶναι ἀκόμη γνωστὴ καὶ πρέπει νὰ περιμένῃ κανεὶς τὴν ὀριστικὴ δημοσίευσιν αὐτῶν ἀπὸ τὸν Ε. Στίκα ποὺ δίνει γι' αὐτὲς ἕνα γενικὸ χρονικὸ πλαίσιον στὸ δεῦτερον μισὸ τοῦ πέμπτου αἰῶνα⁵. Εἰδικότερα γιὰ τὴ Γ δίνεται μία χρονολόγησις στὸ τρίτον τέταρτον τοῦ πέμπτου αἰῶνα⁶.

1. Ἀ. Ὁρλάνδος, Τὸ Ἔργον κατὰ τὸ 1966, σ. 37 καὶ J. P. Sordini, ὁ.π., σ. 732.

2. Fr. Dölger, Schatzkammern, N. 15, 9-11.

3. Σημερινὴ Βουλτσίστα ἢ Δόμεϊρος.

4. Ὅλη ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὴ Γ στοῦ J. P. Sordini, ὁ.π., σ. 733 καὶ κάτωψη τῆς Δ στὰ ΠΑΕ 1966, σ. 45. Ἡ ἀναλογία τοῦ πλάτους πρὸς τὸ μῆκος εἶναι γιὰ τὴ Γ 1,12, γιὰ τὴν Δ 1,08 καὶ γιὰ τὴ βασιλικὴ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς 0,94.

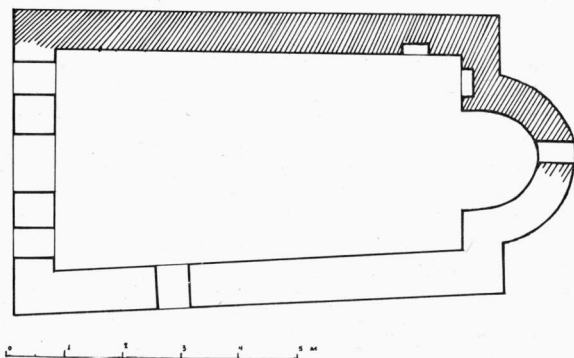
5. Les basiliques paléochrétiennes d'Amphipolis de Macédoine récemment découvertes, Corsi di cultura sull'arte ravennate e bizantina, Ravenna 1972, σ. 297.

6. J. P. Sordini, ὁ.π., σ. 733.

Ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῆς λειψανοθήκης τοῦ ἐγκαίνιου τῆς βασιλικῆς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς φάνηκε πὼς εἶναι ἔργο πιθανότατα τοῦ βου αἰώνα. Ἰσως αὕτῃ νὰ δίνη ἓνα πρῶτο στοιχεῖο γιὰ τὴ χρονολόγησι τοῦ συνόλου. Μία τέτοια χρονολόγησι ὑποστηρίζεται βέβαια ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ σταγόνων στὴν κάτω κεραία τοῦ σταυροῦ, ποὺ κοσμεῖ τὸ ἐπίθημα τοῦ μοναδικοῦ σωζόμενου κινοκράνου τοῦ ναοῦ. Εἶναι ὁμως τολμηρὸ νὰ στηριχθῇ κανεὶς στὸ μοναδικὸ αὐτὸ στοιχεῖο.

3. Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Ὅταν οἱ κάτοικοι τοῦ Σέμαλου ἐπισκεύαζαν τὸ ναὸ αὐτὸ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ, ἐμφανίστηκαν ὀρισμένα στοιχεῖα ποὺ τοῦ ἀποδίδουν μίαν χρονο-



Σχ. 3. Κάτοψη τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου

λόγησι ἀρκετῶν αἰώνων πίσω. Εἶναι μικρὴ μονόχωρη βασιλικὴ μήκους 6,95 μ. καὶ πλάτους 3,80 μ. (σχ. 3). Ἔχει ὑποστῇ πολλὰς ἐπισκευὰς καὶ μόνο σ' ἓνα ὕψος 1,50-2 μ. ἀπὸ τὸ δάπεδο σώζει τὴν ἀρχικὴν τοῦ τοιχοδομίας ἀπὸ πέτρες καὶ κεράμους τοποθετημένους χωρὶς σύστημα καὶ συνδεμένους μὲ σκληρὸ κονίαμα. Ἀπὸ κεῖ καὶ πάνω συμπληρώνεται μὲ πέτρες χωρὶς συνδετικὸ ὑλικό.

Ἐσωτερικὰ κτίστηκε μὲ πλίνθους τὸ φάτνωμα τῆς πρόθεσης καὶ διαπιστώθηκε ἡ ὑπαρξὴ τοιχογραφιῶν γύρω ἀπὸ τὴ βορειοανατολικὴ γωνία τοῦ ναοῦ καὶ στὸ ὕψος τοῦ πρώτου κτίσματος κάτω ἀπὸ τὸ σημερινὸ ἐπίχρισμα. Εὐτυχῶς ἀνάμεσα στὶς δύο ἐπιφάνειες, ἐκείνης δηλαδὴ μὲ τὶς τοιχογραφίες καὶ τῆς ἄλλης τοῦ νεώτερου ἐπιχρίσματος, παρεμβάλλεται ἄλλο παλιότερο

ἐπίχρισμα μὲ ἐλάχιστη περιεκτικότητα ἀσβέστου, ποὺ τὸ καθιστᾷ εὐθραυστο, ἔτσι ποὺ ἡ ἀποκάλυψη τῶν τοιχογραφιῶν νὰ μὴν εἶναι δύσκολη.

Βέβαια ὅλ' αὐτὰ εἶναι ἀνεπαρκῆ γιὰ μία, ἔστω χονδρικά, χρονικὴ τοποθέτηση τοῦ μνημείου.

Στὸ χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρονίκου Β' τοῦ 1301¹ καὶ τὸ πιστό του ἀντίγραφο, ποὺ δημοσίευσε ὁ Μ. Γούδας², ἀναφέρεται: «...πλησίον τούτου ἔτερον χωρίον ἐπιλεγόμενον Σέμελτον μετὰ τοῦ ἐκεῖσε ἀμπελῶνος καὶ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ, ἐν οἷς εὐρίσκεται καὶ κελλίδριον ἐπονομαζόμενον Βοδίτζα μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ προσκαθημένων...». Μία ταύτιση τοῦ κελλιδρίου Βοδίτζα, κτήματος τῆς μονῆς Βατοπεδίου, μὲ τὸ ναῖσκο τοῦ Ἀγίου Δημητρίου δὲν φαίνεται ἀπίθανη. Μία πιὸ συστηματικὴ μελέτη τῆς τοιχοδομίας καὶ ἡ χρονολόγησις τῶν ὑπολειμμάτων τῶν τοιχογραφιῶν, ποὺ πρέπει ν' ἀποκαλυφτοῦν, θὰ ἔδινε ἴσως πιὸ ἰσχυρὴ βάση στὴν ἄποψη αὐτῇ.

Θεσσαλονίκη 1974

ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΠΑΖΩΤΟΣ

1. Fr. Dölger, Regesten, 4 Teil, ἀρτθ. 2239.

2. ΕΕΒΣ 1927, ἀρτθ. 10, 35-37.

RÉSUMÉ

Thanasis Papazotos, Les monuments chrétiens de Sémalton.

Sémalton, un petit village du mont Pangaion, près d'Amphipolis est connu depuis l'11ème s. par une série des actes des couvents du Mont Athos.

Dans ce village les paysans ont découvert deux basiliques paléochrétiennes sur lesquelles sont construites deux petites églises postérieures, l'une de Sainte Marine, l'autre de Sainte Paraskevi.

La première basilique, sur laquelle se trouve la chapelle de Sainte Marine, a trois nefs, un narthex et un petit atrium.

L'autre se compose aussi de trois nefs mais le narthex et l'atrium sont en mauvais état. Dans cette église on a trouvé une reliquaire en marbre du 6ème s.

Ces deux basiliques ont beaucoup d'éléments communs avec celles d'Amphipolis et démontrent la grande influence de ce grand centre chrétien sur toute sa province. Une datation des basiliques de Sémalton au 6ème s. semble assez probable.

Dans ce même village il y a aussi une petite église de Saint Demetrius qui conserve des fresques. Il s'agit peut-être de la petite cellule Voditza connue par un chrysoboulon d'Andronikos II pour le couvent Vatopedi.